

УДК 657.633

JEL Classification: M420

Старенька Ольга

ОЦІНКА РИЗИКІВ ЯК КОМПОНЕНТ СИСТЕМИ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. У статті доведено, що сучасний стан розвитку підприємств в Україні характеризується високим рівнем невизначеності, залежністю від сукупності внутрішніх та зовнішніх факторів, а також посиленням впливу ризиків на ефективну їх діяльність. Зазначено, що дана обставина викликає необхідність розгляду нових підходів до організації системи управління ризиками та створення дієвої системи внутрішнього контролю підприємства, як засобу виявлення ризиків. Проаналізовано різні погляди науковців на сутність ризику, його вплив на діяльність підприємства та наголошено, що думки вчених генерувалися у різних підходах до його тлумачення та розвивалися у напрямі деталізації окремих видів ризиків. Сформульовано поняття «оцінка ризиків». Відзначено, що оцінка ризику формує підстави для визначення того, як ризики будуть управлятися.

Обґрунтовано, що важливе значення має процес визначення ризиків у системі внутрішнього, зокрема оперативного контролю, як форми його організації, що здійснює вплив на ефективність господарських процесів, оцінки їх дії та побудови системи оперативного контролю так, щоб вона була здатна зменшити вплив ризиків на роботу підприємства в цілому. Уточнено сутність внутрішніх та зовнішніх ризиків. Аргументовано, що система оперативного контролю має бути зорієнтована на виявлення та оцінку внутрішніх ризиків з точки зору їх впливу та ймовірності виникнення. Для цього розроблено критерії оцінки ризиків за напрямками впливу на діяльність підприємства. Запропоновано оцінку ризиків за критеріями ймовірності їх виникнення та впливом на здатність суб'єктів оперативного контролю реалізувати визначені операційні цілі, здійснювати їх відповідно до матриці оцінки ризиків. Доведено, що для підвищення достовірності облікової та звітної інформації необхідно вчасно прогнозувати ризики відображення господарських операцій, виявляти слабкі місця в процесі управління підприємством, діагностувати маніпуляції зі звітністю, що стане можливим тільки при створенні ефективної системи оперативного контролю, яка буде здатна виявляти різного роду ризики, забезпечувати успішний розвиток та стабільність підприємств в умовах конкуренції. Це дозволить розробити та впровадити ефективну систему управління ризиками, що дасть змогу підприємству стабільно функціонувати на ринку, здобувати конкурентні переваги, незважаючи на значні впливи політичних, економічних та соціальних чинників.

Ключові слова: ризик, вид ризику, оцінка ризику, система внутрішнього контролю, управління ризиками, оперативний контроль.

Starenka Olha

RISK ASSESSMENT AS A COMPONENT OF THE INTERNAL CONTROL SYSTEM OF THE ENTERPRISE

Abstract. The article has proved that the current state of enterprise development in Ukraine is characterized by a high level of uncertainty, dependence on internal and external factors, and increased influence of risks on their effective operation. It has been substantiated that this fact necessitates the consideration of new approaches to the organization of a risk management system and the establishment of an effective internal control system for the enterprise as a means of risk identification. The research has analyzed different views of scientists on the risk essence, its influence on the activity of the enterprise and emphasizes that the opinions of researchers have been generated in different approaches to its interpretation and developed towards detailing certain types of risks. The concept of risk assessment has been formulated. It has been noted that risk assessment creates the basis for identifying how risks can be managed. It has been substantiated that determining risks in the system of internal control is of great importance, in particular, it is important for operational control as a form of its organization, influencing the efficiency of economic processes, evaluating their operation and establishing an operational control system so that it is able to reduce the impact of risks on the enterprise performance. The nature of internal and external risks has been clarified. It has been proved that the operational control system should be focused on identifying and assessing internal risks in terms of their impact and likelihood of occurrence. To achieve this, the criteria of risk assessment by directions of influence on the enterprise activity have been developed. Risk assessment based on the criteria of probability of their occurrence and influence on the operational control subjects' ability to realize the operational goals according to the risk assessment matrix has been proposed. It has been substantiated that to improve the reliability of accounting and reporting information it is necessary to timely predict the risks of displaying business transactions, identify weaknesses in the enterprise management process as well as diagnose manipulations with reporting that can be possible only when creating an effective operational control system that will be able to detect all types of risks and ensure the successful development and stability of enterprises in a competitive environment. The development and implementation of an effective risk management system will enable the enterprise to function steadily in the market and gain competitive advantages despite significant political, economic and social influences.

Keywords: risk, type of risk, risk assessment, internal control system, risk management, operational.

Старенькая Ольга

ОЦЕНКА РИСКОВ КАК КОМПОНЕНТ СИСТЕМЫ ВНУТРЕННЕГО КОНТРОЛЯ ПРЕДПРИЯТИЯ

Аннотация. В статье доказано, что современное состояние развития предприятий в Украине характеризуется высоким уровнем неопределенности, зависи-

мости от совокупности внутренних и внешних факторов, а также усилением влияния рисков на их эффективную деятельность. Отмечено, что данное обстоятельство вызывает необходимость рассмотрения новых подходов к организации системы управления рисками и создание действенной системы внутреннего контроля предприятия, как средства выявления рисков. Проанализированы разные подходы ученых на сущность риска, его влияние на деятельность предприятия и отмечено, что мнения ученых генерировались в различных подходах к его толкованию и развивались в направлении детализации отдельных видов рисков. Сформулировано понятие «оценка рисков». Отмечено, что оценка риска формирует основания для определения того, как риски будут управляться. Обосновано, что важное значение имеет процесс определения рисков в системе внутреннего, в частности оперативного контроля как формы его организации, оказывающих влияние на эффективность хозяйственных процессов, оценки их действия и построения системы оперативного контроля так, чтобы она была способна уменьшить влияние рисков на работу предприятия в целом. Уточнена сущность внутренних и внешних рисков. Аргументировано, что система оперативного контроля должна быть ориентирована на выявление и оценку внутренних рисков с точки зрения их влияния и вероятности возникновения. Для этого разработаны критерии оценки рисков по направлениям влияния на деятельность предприятия. Предложена оценка рисков по критериям вероятности их возникновения и влияния на способность субъектов оперативного контроля реализовывать определенные операционные цели, осуществлять их в соответствии с матрицей оценки рисков. Доказано, что для повышения достоверности учетной и отчетной информации необходимо своевременно прогнозировать риски отражения хозяйственных операций, выявлять слабые места в процессе управления предприятием, диагностировать манипуляции с отчетностью, что будет возможным только при создании эффективной системы оперативного контроля, которая будет способна обнаруживать различного рода риски, обеспечивать развитие и стабильность предприятия в условиях конкуренции. Это позволит разработать и внедрить эффективную систему управления рисками, что позволит предприятию стабильно функционировать на рынке, получать конкурентные преимущества, несмотря на значительное влияние политических, экономических и социальных факторов.

Ключевые слова: риск, вид риска, оценка риска, система внутреннего контроля, управление рисками, оперативный контроль.

DOI: 10.32680/2409-9260-2019-9-10-272-273-127-145

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими або практичними завданнями. Сучасний стан розвитку підприємницької діяльності в Україні характеризується високим рівнем невизначеності, залежністю від сукупності внутрішніх та зовнішніх факторів діяльності підприємств, а також посиленням

впливу ризиків на ефективну діяльність підприємства. Це пов'язано з нестабільністю економічного і політичного розвитку, різноманітними кризовими явищами, значними темпами інфляції, відсутністю чіткої законодавчої бази та частими змінами в ній, використанням зношеного устаткування та застарілих технологій тощо. За таких обставин підвищується значення управління ризиками та вміння оцінювати ступінь впливу можливих ризиків, які стають постійними супутниками підприємницької діяльності. Керівникам та управлінському персоналу підприємств потрібні знання з теорії ризиків та практичного їх застосування, своєчасне врахування факторів ризику при прийнятті управлінських рішень, кваліфіковано організований процес оцінювання та зниження ризиків, що спрямований на швидку адаптацію діяльності підприємств до дуже мінливих та нестабільних умов зовнішнього та внутрішнього середовищ їх функціонування. Сьогодні їх успішний розвиток прямо пов'язаний із побудовою дієвої системи внутрішнього контролю, дослідження якої, як засобу виявлення ризиків організації, є особливо актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких покладений початок вирішенню даної проблеми і на які спирається автор. Наукові дослідження у сфері контролю ризиків господарської діяльності підприємства проводилися багатьма вченими. Питання щодо визначення сутності ризику стали об'єктом досліджень таких вчених як: В. Вітлінський, І. Гончаров, А. Дука, І. Івченко, В. Лопатовський, К. Семенова, К. Тарасова, О. Устенко та ін. Водночас, в існуючій науковій літературі не достатньо висвітленими залишаються проблеми комплексного підходу до управління ризиками.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Одним зі шляхів удосконалення діяльності контролюючих органів на підприємстві є аналіз і оцінка ризиків, що вимагає розробки конкретних пропозицій щодо управління ними. Але незважаючи на досить велику кількість наукових праць з проблем ризику, на сьогоднішній день немає однозначного розуміння сутності ризику. Це пояснюється тим, що явище це багатоаспектне, майже повністю ігнорується нашим господарським законодавством у реальній економічній практиці та управлінській діяльності. Крім того, ризик є складним явищем, він має багато розбіжних, а іноді проти-

лежних основ. Це зумовлює існування декількох визначень поняття ризику з різних поглядів. Немає єдиного універсального підходу до управління ризиком. У кожному господарському процесі та для кожного рішення можуть застосовуватися специфічні методики оцінювання впливу ризику на визначені цілі, які повинні мати свої критерії та інструментарій.

Отже, очевидним є потреба у ґрунтовному дослідженні сутності ризику, причин його виникнення, дослідженні інструментарію, що дозволить оперативно реагувати та приймати своєчасні рішення при здійсненні господарської діяльності за конкретними господарськими процесами. Особливо важливим є питання оцінки ризиків в системі внутрішнього контролю діяльності підприємства.

Формулювання мети статті (постановка завдання). Мета статті полягає в наданні рекомендацій щодо створення дієвої системи внутрішнього контролю підприємства; дослідженні нових підходів до організації системи управління ризиками.

Викладення основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Важливе місце в системі управління підприємством займає внутрішній контроль. Значну увагу необхідно приділяти підвищенню його ефективності, тому що знизити ризик втрати активів, забезпечити достовірність фінансової звітності, можливо тільки завдяки ефективній системі внутрішнього контролю, що здатна своєчасно оцінити ризики.

З внутрішнім контролем пов'язані перспективи розвитку системи управління, оскільки саме він, покликаний забезпечувати виконання управлінських функцій, які безпосередньо пов'язані з контрольною функцією. Місце внутрішнього контролю в системі управління визначається за наступними напрямками: система внутрішнього контролю обробляє інформацію внутрішньогосподарського (управлінського) обліку для використання у системі управління, перевіряє інформацію фінансового обліку для надання звітності зовнішнім користувачам, обробляє інформацію із зовнішніх джерел для цілей прогнозування, надає інформацію для прийняття управлінських рішень [1, с. 49].

Велике значення надається внутрішньому контролю з точки зору бухгалтерського обліку. В Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» у статті 8 пункт 5 визначено, що під-

приємство самостійно «розробляє систему і форми внутрішньогосподарського (управлінського) обліку, звітності і контролю господарських операцій, визначає права працівників на підписання бухгалтерських документів» та у статті 15 вказується, що «контроль за додержанням законодавства про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні здійснюється відповідними органами в межах їх повноважень, передбачених законами» [2].

Останнім часом різко зростає значимість внутрішнього контролю, зокрема в умовах, коли посилилася відповідальність бухгалтерських служб за якість наданої звітності. Організація системи внутрішнього контролю на сучасних підприємствах є одним з важливих завдань. Але не завжди спроби керівництва її організувати виявляються успішними. Дуже часто проведені дії зводяться тільки до документального оформлення необхідних положень та інструкцій, а не приводять до бажаних результатів. Головною причиною такого стану справ є складність організації системи внутрішнього контролю, процесу трудомісткого та тривалого. Він враховує: вивчення нормативних документів; аналіз діяльності підприємств та їх структурних підрозділів; розробку системи постановки цілей та оцінку їх досягнення; розробку регламентної документації; впровадження системи взаємодіючих та взаємопов'язаних процесів підприємства; планування заходів щодо подальшого розвитку підприємства.

Виявлення багатьох ризиків, які виникають в результаті діяльності підприємства, зумовлює необхідність створення системи управління ними та висуває конкретні вимоги до системи внутрішнього контролю. Саме він може надати інформацію, що дозволяє передбачати можливі ризики, які можуть негативно вплинути на подальшу діяльність підприємства.

Дослідження економічної літератури показало, що більшість науковців розглядають систему внутрішнього контролю, використовуючи основні компоненти такої його моделі, яку запропонував Комітет організацій – спонсорів Комісії Тредвея (англ. The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission, далі – COSO). Ця модель містить п'ять взаємопов'язаних компонентів: середовище контролю, оцінка ризиків, засоби контролю, інформація та комунікації, моніторинг [3; 4, с. 4–5]. У ній відображено основні поняття, визначення внутріш-

нього контролю та змістовне наповнення головних компонентів. А саме: внутрішній контроль – це процес, засіб для досягнення цілі, а не самоціль; внутрішній контроль залежить від людей. Він являє собою не тільки політики, керівництва та форми, але і людей на всіх рівнях організації; внутрішній контроль може забезпечити керівництву та Раді компанії лише достатню впевненість, але не абсолютні гарантії [4].

Відповідно до моделі COSO внутрішній контроль – це процес, здійснюваний вищим органом, який визначає політику підприємства (наприклад, наглядовою радою, що представляє власників підприємства), його управлінським персоналом вищого рівня (менеджментом) і всіма іншими співробітниками, що у достатній та виправданій мірі забезпечує досягнення цілей підприємства [5, с. 365].

У Міжнародних стандартах контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг (далі – МСА) наведено визначення внутрішнього контролю [6, с. 14–15]. Визначення МСА відповідає вимогам COSO.

Один з основних елементів моделі COSO – це процес оцінки ризиків, що дозволяє виявляти та при необхідності усувати ризики діяльності підприємства, що були виявлені. Велике значення має визначення способу виявлення ризиків, їх оцінка, управління та усунення.

Необхідно відмітити, що в Україні немає нормативного, законодавчо встановленого визначення підприємницького ризику. Але термін «ризик» зустрічається в законодавчих та підзаконних актах, постановках та конвенціях різних міністерств, відомств та служб України, міжнародних організацій та спілок. Зокрема, в нормативних документах державних та регіональних митних служб, Міністерства праці та соціальної політики, Національного банку України, Міністерства охорони здоров'я, Державної податкової служби, Державного комітету ринків фінансових послуг та інших. У Господарському кодексі України визначення «підприємницького ризику» немає, хоча саме «підприємництво» визначено як ризиковане [7].

Вочевидь, що в економічній системі ризик має універсальний характер. Зазвичай вважається, що всі види ризику, пов'язаного з невизначеністю, повинен брати на себе власник підприємства. Однак прагнення зменшити ризик призвело до створення цілого ряду господарю-

ючих суб'єктів, що дозволяють перерозподіляти тягар ризику, ніколи, втім, не усуваючи його повністю [8].

Сьогодні відсутня єдина думка щодо визначення ризику. Дослідження різних поглядів на сутність ризику та його вплив на діяльність підприємства, дають змогу зробити висновок про те, що думки вчених генерувались у різних підходах до його тлумачення та розвивались у напрямі деталізації окремих видів ризиків. Велика кількість видів ризиків зумовила появу різних їх тлумачень.

Так, економічний ризик визначають як об'єктивно-суб'єктивну категорію, що пов'язана з подоланням непевності та конфліктності в ситуації неминучого вибору і відображає міру досягнення очікуваного результату, невдачі відхилення від цілей з урахуванням впливу контрольованих та неконтрольованих чинників [9].

Ризик трактують як імовірність недосягнення бажаного результату діяльності [10]; дію (діяння, вчинок), що здійснюються в умовах вибору в надії на сприятливий результат, коли у разі невдачі існує небезпека опинитися в гіршому становищі, ніж до вибору [11].

В. Г. Лопатовський у своєму науковому дослідженні для кращого розуміння сутності поняття «ризик» представив авторське визначення, згідно з яким «ризик – це об'єктивно-суб'єктивна категорія, яка внаслідок впливу множини факторів характеризує багатоваріантність результатів діяльності суб'єкта господарювання або його бездіяльності, причому, коли існує непевненість у досягненні будь-якого конкретно-го варіанту» [12].

Найбільш доцільне визначення ризику ґрунтується на тому, що це ймовірність виникнення несприятливої ситуації, що здатна вплинути на позитивний результат прийнятих управлінських рішень і на результат господарської діяльності підприємства в цілому.

Оцінка ризиків – це визначення ступеня ризиків суб'єктами внутрішнього контролю за критеріями ймовірності виникнення ризиків та їх впливу на спроможність суб'єктів внутрішнього контролю виконувати завдання та функції для досягнення ними мети [13]. Оцінка ризику формує підстави для визначення того, як ризики будуть управлятися.

Щодо визначення «управління ризиками», то науковці наводять наступні визначення. О. Л. Устенко трактує його як «процес впливу на

суб'єкт господарської діяльності, при якому забезпечується максимально широкий діапазон охоплення можливих ризиків, їх розумне (обгрунтоване) прийняття і зведення ступеня їх впливу на нього до мінімально можливих меж, а також розробка стратегії поведінки даного суб'єкта в разі реалізації конкретних видів ризиків» [14, с. 42]. А. П. Дука стверджує, що це «процес, який передбачає реалізацію чітко визначених етапів та застосування інструментів завдяки яким менеджери можуть ясно уявити ризики, з якими стикається їхня організація». Наголошує на тому, що у випадку інтеграції управління ризиками в різні бізнес-процеси необхідно використовувати різні й методи оцінювання ризиків [15].

Пошук інших підходів до організації системи управління ризиками та створення дієвої системи внутрішнього контролю підприємств пов'язаний з тим, що складно досягнути повного усунення ризику. Може тільки надаватися можливість управляти ризиками та за допомогою виявлення областей підвищеного ризику запобігати їх виникненню та здійснювати систематичний контроль.

Для того щоб виявити області підвищеного ризику необхідно встановлювати та аналізувати можливі їх причини та джерела виникнення. Господарючі суб'єкти в своїй діяльності схильні до різних ризиків. Їх необхідно виявляти та оцінювати, використовуючи професійне судження для оцінки факторів, що впливають на величину ризику.

Наслідки ухвалених неправильних управлінських рішень можуть позначитися на фінансових результатах підприємства або в майбутніх періодах, коли виправити помилки вже майже неможливо. Тому некоректні дії керівників вважаються основним чинником ризику, який має прихований характер. Головне завдання контролера полягає в тому, щоб своєчасно оцінити та надати необхідну інформацію про ефективність управління на всіх рівнях, включаючи оцінку ефективності господарських процесів. Отже, важливе значення має процес визначення ризиків у системі внутрішнього, зокрема оперативного контролю, як його форми організації, що здійснюють вплив на ефективність господарських процесів, оцінки їх дії та побудова системи оперативного контролю так, щоб вона була здатна зменшити вплив ризиків на роботу підприємства в цілому.

Ризики в системі оперативного контролю виникають у зв'язку з тим, що надається недостовірна, неповна інформація про контролюваний об'єкт. Це впливає на величину ризику. Отже, ризик у системі оперативного контролю можна визначити як можливість настання події, що може мати вплив на досягнення цілі, ймовірність формування неправильної інформації для керівників про результати перевірки. Ризики оперативного контролю можна поділити на внутрішні та зовнішні. Внутрішні ризики пов'язані з впливом чинників, що обумовлені процесом управління, представлено в табл. 1.

Доцільно виділити основні зовнішні ризики, що можуть виникнути в діяльності підприємств: загальноекономічні (різка зміна законодавства у сфері оподаткування, гіперінфляція, зміна нормативів та правовідносин, різке коливання цін на енергоносії та матеріали, підвищення відсотків по кредитах), стихійні лиха (землетрус, пожежа та інші), які можуть змінити терміни виконання робіт та інші форс-мажорні обставини, які можуть бути визнані такими на підставі чинного законодавства; ризик, пов'язаний із загальноекономічною та політичною ситуацією в країні та світі, зростанням цін на ресурси, загальноринковим падінням їх на всі активи, зміни процентної ставки, падіння загальноринкових цін, інфляції; ризик, пов'язаний з фінансовим станом конкретного клієнта, прострочка оплати клієнтами за надані послуги; ризик ліквідності, пов'язаний з можливою затримкою реалізації послуг на ринку; галузевий ризик, пов'язаний зі зміною стану справ в окремій галузі економіки; ризик зменшення ресурсів, попиту на продукцію; фінансовий ризик, що пов'язаний нерентабельністю та банкрутством.

Для зменшення ризиків і захисту діяльності необхідно своєчасно планувати та створювати необхідні резерви і запаси матеріальних, фінансових і часових ресурсів. Ці заходи особливо важливі в умовах дефіциту фінансових ресурсів, що спостерігається в Україні. Тому необхідно формувати обсяги та структуру необхідних матеріальних резервів і запасів на непередбачувані витрати, резервувати кошти на покриття випадкових витрат, що пов'язані з експлуатацією обладнання, зміною природних умов, поведінкою персоналу.

Таблиця 1

Сутність внутрішніх ризиків системи оперативного контролю

Внутрішні ризики	Сутність ризику
Ризик невідповідності організаційної структури промислового підприємства розмірам і складності господарських процесів	Удосконалення (ускладнення, розширення) господарських процесів на підприємстві при незмінній організаційній структурі сприятиме гальмуванню розвитку управління
Ризик неправильного розподілу повноважень	Делегування повноважень з реалізації контрольних процедур на місцях не дасть змоги керівництву забезпечити дієвий контроль в центрах формування витрат за своєчасним виявленням помилок та формувати оперативну інформацію про відхилення
Ризик недостовірності даних обліку та недотримання графіків складання внутрішньої оперативної звітності	Відсутність чіткої організації системи обліку та оперативної звітності при реалізації господарських процесів є джерелом недостовірної інформації
Ризик невідповідності рівня професійних навичок працівників, що здійснюють контрольні функції	Якість контролю залежить від компетентності та професіоналізму управлінського персоналу та спеціалістів, що відповідають за реалізацію контрольних процедур; уміння організувати накопичення інформації про поточні результати функціонування господарських процесів для виявлення відхилень та ухвалення управлінських рішень
Ризик неправильного вибору засобів та часу проведення контрольних процедур	Результат перевірок залежить від методики, що використовується, та часу проведення контрольних заходів
Ризик невиявлення помилок на підконтрольному об'єкті	Правильне виконання контрольних процедур перевірки та використання достовірної інформації не дозволять виявити наявні помилки та відхилення через наявність суб'єктивних та об'єктивних факторів

Джерело: складено автором на основі [16]

Важливим при здійсненні контрольної діяльності на підприємстві є можливість передбачати та правильно оцінювати ризики. Система оперативного контролю має бути зорієнтована на виявлення та оцінку

внутрішніх ризиків та чинників, що їх визначають, тому що можливість їх контролювати вища ніж контролювати зовнішні.

Застосування програмного забезпечення може впливати на ризик появи відхилень та помилок. Серед них можна виділити технічні ризики (незадовільна робота засобів контролю, використання неліцензійного програмного забезпечення, відсутність технічного обслуговування); ризики, що пов'язані з організацією обліку та контролю (виникнення помилок у зв'язку з неналежною підготовкою працівників працювати з системою обробки даних, організацією контролю, відсутністю розмежування відповідальності та обов'язків працівників); ризики, що пов'язані з системою обробки даних (виникнення помилок при розробці системи та при використанні не за призначенням); ризики, пов'язані з професіоналізмом внутрішніх контролерів (виникнення помилок у зв'язку з неправильною побудовою тестів, некоректною оцінкою системи обробки даних) [16, с. 358].

Отже, побудова надійної системи оперативного контролю має сприяти підвищенню ефективності управління та захисту інтересів акціонерів. Професійно оцінити її ефективність та рекомендувати заходи щодо удосконалення можуть внутрішні контролери, зокрема оперативні.

Суб'єкти оперативного контролю запроваджують та підтримують ефективні заходи оперативного контролю, щоб забезпечити прийнятний рівень ризиків. Їх завдання полягає в тому, щоб постійно управляти ризиками та запобігати їм за допомогою виявлення областей підвищеного ризику та систематичного контролю.

Інформацію, що дозволить передбачити можливі ризики, які здатні негативно вплинути на подальшу діяльність підприємства, може надати саме система оперативного контролю. Вона має бути зорієнтована на виявлення та оцінку внутрішніх ризиків з точки зору їх впливу та ймовірності виникнення. Спеціально розроблених вимог не існує, тому підрозділ, що здійснює контрольні дії на підприємстві, проводить самостійно таку оцінку з урахуванням потреб та власного досвіду. Для цього розробляються критерії оцінки ризиків за напрямками впливу на діяльність підприємства. За впливом на спроможність суб'єктів оперативного контролю реалізовувати операційні цілі ризики можна оцінити за такими критеріями, що представлені в табл. 2.

Таблиця 2

Критерії оцінки ризиків оперативного контролю

Рівень впливу	Суть
Низький (1)	Обмежене або мінімальне зниження спроможності, що заважає продовженню виконання завдань за одним напрямом діяльності. Швидке відновлення у роботі
Середній (2)	Суттєве зниження (втрата) спроможності, що заважає продовженню виконання завдань за одним або декількома напрямками діяльності. Повільне відновлення у роботі
Високий (3)	Значне зниження (втрата) спроможності, що заважає продовжувати виконання завдань за двома та більше напрямками діяльності. Повільне відновлення у роботі
Дуже високий (4)	Відсутність можливості продовжувати виконувати завдання. Збій за всіма напрямками діяльності. Суттєва втрата спроможності. Повільне відновлення у роботі

Джерело: складено автором на основі [13]

За ймовірністю виникнення ризику можуть оцінюватися за критеріями, що представлені в табл. 3.

Таблиця 3

Критерії ймовірності виникнення ризиків

Критерій ймовірності	Рівень ймовірності	Ймовірність, %
Дуже низька	Рідко (майже неможливо)	0–20
Невелика (малоймовірна)	Віддалена	21–40
Середня	Існує ймовірність виникнення у майбутньому рідко	41–60
Можлива	Протягом 1–2 років	61–80
Часта (очікувана)	Відбувається або очікується	81–100

Джерело: складено автором

Оцінка ризиків за критеріями ймовірності їх виникнення та впливом на здатність суб'єктів оперативного контролю реалізовувати визначені операційні цілі здійснюється відповідно до матриці оцінки ризиків представленої в табл. 4.

Таблиця 4

Матриця оцінки ризиків

Рівень (бал)			Ймовірність				
			Рідко	Мало- ймо- вірно	Серед- ня	Мож- ливо	Часто
			1	2	3	4	5
Вплив	Низький	1	1	2	3	4	5
	Середній	2	2	4	6	8	10
	Високий	3	3	6	9	12	15
	Дуже високий	4	4	8	12	16	20

Джерело: складено автором

Суттєвими є ризики, що мають найвищу ймовірність та рівень впливу на спроможність реалізувати визначені операційні цілі. Відповідно, найменш суттєві – ризики, що мають нижчу ймовірність та нижчий рівень такого впливу. Найбільшу увагу необхідно приділяти ризикам з найбільшою ймовірністю та рівнем впливу.

Зменшення ризику означає застосування заходів, що сприятимуть зменшенню або повному усуненню ймовірності виникнення ризиків та їх впливу.

У процесі впровадження системи оперативного контролю оцінка ймовірності ризиків може бути з великою похибкою. Але в майбутньому, коли вона вже буде впроваджена на підприємстві та буде зібрана велика кількість даних про помилки, що виникають, склад ризиків та їх суттєвість зможуть бути оцінені з високою точністю.

Для підвищення достовірності облікової та звітної інформації необхідно вчасно прогнозувати ризики відображення господарських операцій, виявляти слабкі місця в процесі управління підприємством, діагностувати маніпуляції зі звітністю, що буде можливим тільки при створенні ефективної системи оперативного контролю, яка буде здатна виявляти різного роду ризики, забезпечувати успішний розвиток та стабільність промислових підприємств в умовах конкуренції, а також дозволить вчасно виявляти та мінімізувати ризики в управлінні господарською діяльністю.

Для підвищення достовірності облікової та звітної інформації необхідно вчасно прогнозувати ризики відображення господарських опе-

рацій, виявляти слабкі місця в процесі управління підприємством, діагностувати маніпуляції зі звітністю, що буде можливим тільки при створенні ефективної системи оперативного контролю, яка буде здатна виявляти різного роду ризики, забезпечувати успішний розвиток та стабільність промислових підприємств в умовах конкуренції, а також дозволить вчасно виявляти та мінімізувати ризики в управлінні господарською діяльністю.

Таким чином, розроблені організаційно-методичні заходи з функціонування оперативного контролю на промисловому підприємстві спрямовані на створення ефективної та дієвої системи внутрішнього контролю, що за умови її впровадження дозволить підвищити ефективність системи управління в цілому.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розробок за даним напрямом.

Виходячи з аналізу сформованої практики можна зробити висновок, що для виявлення ризиків на підприємстві на сьогоднішній день потрібна модернізована система внутрішнього контролю, що буде здатна виявляти різного роду ризики, забезпечувати стабільність і успішний розвиток підприємств в умовах конкуренції, а також дозволить вчасно виявляти і мінімізувати ризики в управлінні фінансово-господарською діяльністю.

Тенденції розвитку нормативно-правового забезпечення системи внутрішнього контролю полягають у необхідності систематичної модернізації існуючих нормативно-правових документів, що мають відношення до системи внутрішнього контролю. Потрібні розширення переліку об'єктів внутрішнього контролю та посилення вимог до його реалізації, а також уточнення змісту внутрішнього контролю. Сьогодні роль служби внутрішнього контролю зазнає суттєвих змін: не тільки оцінює контрольні процедури діяльності підприємства, але і сприяє її керівництву в галузі управління ризиками.

У процесі впровадження системи внутрішнього контролю оцінка можливих ризиків може володіти великою похибкою. Однак в майбутньому, запровадивши систему внутрішнього контролю і накопичивши достатню кількість даних про виниклі помилки, склад ризиків і їх істотність можуть бути оцінені з високою точністю. З метою підвищення достовірності облікової та звітної інформації необхідно прогнозу-

вати ризики відображення господарських операцій, діагностувати маніпуляції зі звітністю, виявляти потенційно слабкі місця в процесі управління організацією, що стане можливим при створенні ефективної системи внутрішнього контролю.

Досягнення поставлених цілей існування та розвитку будь-якого підприємства пов'язане з ефективним здійсненням процесу управління ризиками. Чим ефективніше він здійснюється, тим підприємство стає більш стійкішим та краще витримує внутрішні і зовнішні виклики. Розробка та впровадження ефективної системи управління ризиками дасть змогу господарюючому суб'єкту стабільно функціонувати на ринку, здобувати конкурентні переваги, незважаючи на значні впливи політичних, економічних та соціальних чинників.

Важливим напрямом у контексті управління ризиками є також подальше дослідження критеріїв оцінювання рівнів шкоди та ймовірності виникнення ризикових подій за різними сферами діяльності підприємства та конкретними господарськими процесами.

Література

1. Шаровська Т. С. *Організаційно-методичні засади внутрішнього контролю реальних інвестицій* : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09. Одеса, 2010. 224 с.

2. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України №996-XIV від 16.07.1999 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1999. №40. Ст. 365. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (дата звернення: 23.08.2019).

3. *Components of an internal control system*. URL: <https://www.accountingtools.com/articles/components-of-an-internal-control-system.htm> (access date: 03.09.2019).

4. *Internal control – integrated framework: executive summary* / Committee of Sponsoring Organizations of the Tredway Commission, 2013. 12 p. (access date: 06.09.2019).

5. Каменська Т. О. *Внутрішній аудит : сучасний погляд* : монографія. Київ : ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2010. 499 с.

6. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг: видання 2016–2017 рр. / Пер. з англ. Київ : Міжнародна федерація бухгалтерів, Аудиторська палата України, 2017. Ч. 1. 1142 с. URL: <https://www.apu.net.ua/attachments/>

article/1151/2017_часть1.pdf (дата звернення: 11.09.2019).

7. Семенова К. Д., Тарасова К. І. *Ризики діяльності промислових підприємств : інтегральне оцінювання* : монографія. Одеса : ФОРП Гуляєва В. М., 2017. 234 с.

8. Кеннет Дж. Эрроу. Возможности и пределы рынка как механизма распределения ресурсов. Thesis. 1993. Вып. 2. С. 53–68. URL: http://ecsocman.hse.ru/data/450/866/1219/2_1_Zarrow.pdf (дата обращения: 24.09.2019).

9. Вітлінський В. В., Наконечний С. І. *Ризик у менеджменті*. Київ : Борисфен-М, 1996. 336 с.

10. Гончаров І. В. *Ризик та прийняття управлінських рішень*. Харків : НТУ ХПІ, 2002. 160 с.

11. Івченко І. Ю. *Економічні ризики*. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 304 с.

12. Лопатовський В. Г. *Управління ризиками підприємств за умов нестабільного зовнішнього середовища* : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами». Київ, 2008. 21 с.

13. Кривов'язюк І. В., Смерічевський С. Ф., Кулик Ю. М. *Ризик-менеджмент логістичної системи машинобудівних підприємств* : монографія. Київ : ВД «Кондор», 2018. 200 с. URL: <http://er.nau.edu.ua:8080/handle/NAU/33937> (дата звернення: 04.10.2019).

14. Устенко О. Л. *Теория экономического риска* : монографія. Київ : МАУП, 1997. 164 с.

15. Дука А. П. Картографування ризиків у системі інтегрованого ризик-менеджменту організації. *Ефективна економіка*. 2017. № 10. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5794> (дата звернення: 09.10.2019).

16. Петренко С. М. *Внутрішній контроль : проблеми інформаційного, організаційного та методологічного розвитку* : монографія. Донецьк : Світ книги, 2013. 503 с.

References

1. Sharovska, T. S. (2010). Orhanizatsiino-metodychni zasady vnutrishnogo kontrolyu realnykh investytsii: dysertatsiia [Organizational and methodological principles of internal control of real investments: dissertation], Odessa, 224 s. [in Ukrainian]

2. Pro bukhgalterskii oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini: Zakon Ukrainy No. 996-XIV, 16.07.1999, 40, st. 365 [On Accounting and Financial

Reporting in Ukraine: Law of Ukraine No. 996-XIV, 16.07.1999, 40, st. 365], Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14> [in Ukrainian]

3. *Components of an internal control system*. Retrieved from: <https://www.accountingtools.com/articles/components-of-an-internal-control-system.htm>.

4. *Internal control – integrated framework: executive summary* / Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission, 2013. 12 p.

5. Kamenska, T. O. (2010). *Vnutrishnii audit : suchasnyi pohliad : monohrafiia* [Internal audit: a modern look], Kyiv: DP «Inform.-analit. ahentstvo», 499 s. [in Ukrainian]

6. Mizhnarodni standarty kontroliu yakosti, audytu, ohliadu, inshoho nadannia vpevnenosti ta suputnikh posluh (2017) [International standards for quality control, audit, review, other assurance and related services], Part 1, 1142 s. Retrieved from: https://www.apu.net.ua/attachments/article/1151/2017_чaсть1.pdf [in Ukrainian]

7. Semenova, K. D., Tarasova, K. I. (2017). *Ryzyky diialnosti promyslovykh pidpriemstv : intehralne otsiniuvannia: monohrafiia* [Risks of industrial enterprises activity: integral estimation: monograph], Odessa: FOP Guliaeva V. M., 234 s. [in Ukrainian]

8. Kenneth J. Arrow (1993). *Vozmozhnosti i predely rynka kak mekhanizma raspredeleniya resursov* [Opportunities and limits of the market as a resource allocation mechanism], *Thesis*, 2, 53–68. Retrieved from: http://eccsocman.hse.ru/data/450/866/1219/2_1_3arrow.pdf [in Russian]

9. Vitlinskyi, V. V., Nakonechnyi, S. I. (1996). *Ryzyk u menedzhmenti* [Risk in management]. Kyiv: Borysfen-M, 336 s. [in Ukrainian]

10. Goncharov, I. V. (2002). *Ryzyk ta pryiniattia upravlinskykh rishen* [Risk and management decision making], Kharkiv: NTU KhPI, 160 s. [in Ukrainian]

11. Ivchenko, I. Yu. (2004). *Ekonomichni ryzyky* [Economic risks], Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 304 s. [in Ukrainian]

12. Lopatovskiy, V. G. (2008). *Upravlinnia ryzykamy pidpriemstv za umov nestabilnoho zovnishniogo seredovyshcha: avtoreferat dySSERTatsii* [Enterprise risk management in an unstable environment: dissertation abstract], Kyiv, 21 s. [in Ukrainian]

13. Kryvoviazziuk, I. V., Smerichevsky, S. F., Kulik, Yu. M. (2018). *Ryzyk-menedzhment logistychnoi systemy mashinobudivnykh pidpriemstv: monohrafiia* [Risk management of logistic system of machine-building enterprises: monograph], Kyiv: Kondor, 200 s. Retrieved from: <http://er.nau.edu.ua:8080/handle/NAU/33937> [in Ukrainian]

14. Ustenko, O. L. (1997). *Teoriya eronomicheskogo riska: monografiya [Economic risk theory: monograph]*, Kyiv: MAUP, 164 s. [in Ukrainian]

15. Duka, A. P. (2017). Kartohrafuvania ryzykiv u systemi intehrovanoho ryzyk-menedzhmentu orhanizatsii [Risk-mapping in an organization's integrated risk management system], *Efektivna ekonomika –Efficient economy*, 10. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5794> [in Ukrainian]

16. Petrenko, S. M. (2013). *Vnutrishnii control : problemy informatsiinoho, organizatsiinoho ta metodolohichnoho rozvytku: monohrafiia [Internal control: problems of information, organizational and methodological development: monograph]*, Donetsk: Svit knyhy, 503 s. [in Ukrainian]